

ODLOMAK GLAGOLJAŠKOG REDA KRŠTENJA

(Počinini fragmenti, f. 10)

Anton BENVIN

Pokojni Roko Počina, zadarski profesor i svećenik, našao je oko 1890. deset pergamentskih listova (veličine 29,8 x 22,8 cm) ispisanih glagoljicom u dva stupca po 28 redaka. Danas se čuvaju u Zagrebu, u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti kojoj ih je posljednji vlasnik ostavio (*Sign. Frag. glag. 106*). O njima je pisao V. Jagić prikazavši im sadržaj i kulturno-jezični značaj,¹ a za njim I. Milčetić i V. Štefanić². Po njihovu sudu idu u prvu polovicu XIV. stoljeća. Premda su nađeni u sjevernoj Dalmaciji, jezikom upućuju na kvarnersko područje, najvjerojatnije na otok Krk.

Prvih *osam* listova (ff. 1–8) pripada jedinstvenom sveščiću (kvaternionu) misala: prvi stupac (f. la) donosi posljednje obrasce zajedničkih misa za više mučenika, od riječi: „...*(me)ne ne slišit z; iže mene ne slišit z; onoga ne slišit z iže me posla...*” (Lk 10, 16b). To je u stvari početak Evanđelja jedne od rečenih misa (Lk 10, 16–20)³; zatim dolaze zajedničke mise „*Na rožd'tvo .I. isp(o)j(ê)d(z) n(i)ka b(i)sk(u)pa*” (*In natali unius confessoris pontificis*) (ff. 1b–5b)⁴ i „*Na roždastvo*

1 V. JAGIĆ, *Bruchstück eines glagolitischen Messbuches*, u: *Archiv für slavische Philologie*, XXII, 1900, 529–542.

2 I. MILČETIĆ, *Hrvatska glagoljska bibliografija* (Starine JAZU, knj. XXXIII) Zagreb, 1911, 159–160; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu*, I. dio, Zagreb, 1969, 60–61 (br. 21).

3 U misalu Hrvoja Vukčića Hrvatinića to odgovara f. 201 (203) b: usp. *Hrvatsko-glagoljski misal Hrvoja V. Hrvatinića*. Transkripcija i komentar. Izd. B. GRABAR – A. NAZOR – M. PANTELIC, redaktor V. ŠTEFANIĆ, Zagreb–Ljubljana–Graz, 1973, str. 401; ovdje je međutim cjelina perikopâ raspoređena drukčije. – Dalje citirano: MHR.

4 Usp. MHR f. 202 (204)ss: str. 403–412.

.I. isp (o)vêdnika bisk(u)pa (!)" (očito pogrešno, jer mora biti: 1 ispovêdnika *ne* biskupa – *In natali unius confessoris non pontificis*)⁵ (ff. 5b–6b); nato slijede mise „Nž roždž stvo d(ê)vž" (*In natali virginum*)⁶ (ff. 6b–8d), gdje se tekst iza Evandjelja (Mt 25, 1–13) prekida. Posljednje su u f. 8d riječi pjevnog dijela (pêsnž): „Pet mudrih' d(ê) v b priêše olêi s b svêtilniki svoimi. polunošti vapl' b(i)si se ženiž"... (Mt 25,6)⁷.

Od dvaju preostalih listova, koji ne tvore sadržajnu cjelinu ni međusobno ni s prethodnim listovima, prvi (f. 9) sadrži dio misa za mrtve: počinje od čitanja 1. Sol 4, 13–18, zapravo od nepotpunog r. 4,14: „...[Isusž umrê i vskr]se tako i b(og)ž umrv'šee sa Is(us)omž privedetž e š nimž..." te preko dvaju evandjelja po Ivanu (Iv 11, 21–27; 6, 37–40) ide do slijedećega (Iv 6, 25ss), ali se prekida već u prvom retku: „...Am(e)nž am(e)nž gl(agol) ju vamž êko pridetž godina i n(i)ne est' egda mrtvi us[lišetž glasž sina božîê...] (Iv 6,25)⁸, dok drugi i posljednji list (f. 10) sadrži ulomak *Reda krštenja djece*⁹.

Ovdje nas zanima taj *krsni dio*. Znanstvenoj ga je javnosti priopćio sažeto V. Jagić još 1900. na stranicama svojeg „Archiv für slavische Philologie"¹⁰. Ovaj bi napis želio biti prilog upoznavanju razvoja bogoslužnog izraza naših glagoljaša.

OPIS SADRŽAJA f. 10 (vidi sliku)

Prvi stupac prednje strane lista (f. 10a – dalje samo *a*; drugi stupac 10b bit će – b, lijevi stražnje strane 10^v – c i desni – d) sadrži završnu rečenicu otklinjanja (exorcismus) iz negdašnjih pretkrasnih skrutinija: *Zaklinaju te, nečisti duše (Exorcizo te, immunde spiritus)*. Ovako naime glasi gornji dio sačuvanog teksta uspoređen s latinskim izvornikom:

a, 1–3	M 1484 ¹¹
[iže slêpu roždenu o]	... qui ceco nato ocu-
1 či otvr'ze i četvrtod (ž)n	los aperuit: et quatridu-
evnago Lazara ot groba	anum Lazarum de monumento
3 vzbudi. Zato prokle(ti).	suscitavit. [Ergo, maledicte.]

5 MHR ima „Na rožjenie 1 isp(o)v(ê)d(ž)nika ne b(i)skupa" : usp. f. 206 (208)c: str. 412–413.

6 MHR f. 207(209)–210 (212): str. 413–419.

7 MHR f. 209 (211) d, 13: str. 418.

8 Usp. MHR f. 215 (217) c, 27ss + 214 (216) d, 28ss: str. 428–431.

9 Usp. MHR f. 234 (236)ss: str. 467ss

10 God. XXII, 1900, 525–532.

11 *Missale romanum*, Venetiis, 1485: ed. R. LIPPE, London, 1907, str. 317.

Na stražnjoj strani (f. 10d) završava ovako:

d, 21–27

... Potom'

p(o)pž vzovetž ime ego gl(agol)e:

Im. Otmeteši li se Sotoni?

Otvêtž. Otmeštu. P(o)pž.

25 Í vsêhž dêlž ego? Otvêtž.

Otmeštu. P(o)pž. I vse krasot

i ego? Otvêtž. Otmeštu.

Sadê mažetž ego olêemž// prsi...

... Deinde

sacerdos invocat nomen eius dicens:

N. Abrenuntias Satanae?

Responsum: Abrenuntio. Sacerdos:

Et omnibus operibus eius? Responsum:

Abrenuntio. Sacerdos: Et omnibus

pompis eius? Responsum: Abrenuntio.

Hic ungit eum oleo // pectus...¹²

To znači da sačuvani dio obuhvaća pretkršne obrede, od posljednje rečenice jednog zaklinjanja sve do mazanja uljem, neposredno nakon odreknuća Sotone (d 21–27). Naše je pitanje: što se na temelju toga dađe zaključiti, kako je predviđeni krsni red tekao? U kakvoj je vezi s drugim poznatim ritualima zapadne Crkve?

RAZVOJ KRSNOG SLAVLJA NA ZAPADU

U prvim kršćanskim stoljećima, kad su krstu pristupali većinom odrasli ljudi, sakrament se dijelio nakon dulje pripreve, takozvanog katekumenata. Krsno se slavlje nije događalo u jednom danu niti u jednom sastanku (kao danas), nego stupnjevito jer je pripreva na krštenje bila raspoređena u više bogoslužnih susreta. Na latinskom Zapadu zvali su ih 'scrutinia', a sastojali su se od molitava i drugih obrednih radnji (polaganje ruku, znamenovanje križem, klečanje i sl); svrha im bijaše da se pronikne i provjeri (scrutari) duhovno stanje kandidata. Budući da se samo krštenje vršilo u vazmenoj noći, na Uskrs, pretkršni se obred praktički odvijao „u nastavcima” u prethodnoj korizmi. Taj je raspored jasno posvjedočen u nekim starim knjigama rimske liturgije (npr. u Gelazijevu sakramentaru, *Sacramentarium Gelasianum vetus*)¹³. Kasnijim razvojem, kad je već u ranom srednjem vije-

12 Usp. *Missale romanum*, Venetiis, 1485: *nav. dj.* II, 318. Prijevod je moj.

13 H. A. P. SCHMIDT, *Introductio in liturgiam occidentalem*, Herder, Romae-Friburgi Br. – Barcinone, 1960 (edit. phototypica 1962), 238–296; M. RIGHETTI, *Storia liturgica*, vol. I. I sacramenti, Milano, 1959², 51–146; A. STENZEL, *Die Taufe. Eine genešische Erklärung der Taufliturgie.* (=Forschungen zur Geschichte der Theologie und des innerkirchlichen Lebens, Heft VII/VIII), Innsbruck, 1958, 199ss; Th. MAERTENS, *Histoire et pastorale du rituel du catéchuménat et du Baptême* (=Paroisse et Liturgie. Collection de pastorale liturgique, N. 56), Bruges, Publications de Saint-André, 1962, 181ss; R. BÉRAUDY, *L'initiation chrétienne*, u: A. G. MARTIMORT, *L'église en prière, introduction à la Liturgie*, Desclé et Cie, Paris-Tournai-Rome-New York, 1965³, 535ss.

ku krst male djece postao općom normom, postojeći su sklopovi bogoslužnja doživjeli razne promjene. Tekstovi su međutim ostali uglavnom isti, samo su se obredno drukčije vezivali. Nastajale su razne komplikacije. U kasnom srednjem vijeku – a to je doba nastanka Počininih odlomaka – pretkrnsni su sastanci već bili svedeni na jedan jedini susret, dok je sam krsni čin ostao i dalje vezan uz Veliku subotu. Međutim, više pastoralnih okolnosti, osobito uvjerenje da je djecu potrebno krstiti što prije („quam primum”), sve je manje dopuštalo da se krštenje mjesecima odlaže pa su postupno stali djecu krštavati i u druge dane. To je zahtijevalo još jednostavniji ritual. Tako se napokon došlo do obreda koji se vršio sav odjednom, u jedinstvenoj radnji (bez nastavaka u drugo vrijeme). Takve je obrednike najprije usvojila praksa, a onda ih odobrilo i središnje zakonodavstvo Katoličke Crkve. Poslije Tridentuskog sabora u XVI. stoljeću takvo objedinjeno slavlje ušlo je kao pravilo u Rimski obrednik (*Rituale romanum*) što ga je papa Pavao V. izdao 1614. godine. U njemu su zastupljene dvije varijante: jedna za krst djece (*Ordo baptismi parvulorum*), a druga za odrasle (*Ordo baptismi adultorum*)¹⁴. Ta je situacija došla do naših dana: zatekao ju je Drugi vatikanski sabor (1962–1965.) koji je svojim reformnim zahvatom odlučio iz temelja preurediti i krsno bogoslužje¹⁵.

Naše poblize pitanje jest: kako su krštavali stari glagoljaši, kojim su se obredom u našim stranama služili? Što se o tome može reći na osnovi spomenika?

Na to pitanje nije moguće odgovoriti jednoznačno. Ponajprije, iz davne davnine – a znamo da su glagoljaši u našim stranama bili prisutni već u doba kralja Tomislava (oko 925–928.), kad o njima raspravljaju splitski sabori, što je svega četrdesetak godina poslije smrti sv. Metoda (+885.) – nemamo sačuvanih obrednih izvora.¹⁶

Što je do nas pisano došlo, potječe uglavnom iz poznoga srednjeg vijeka (XIII–XVI.), iz vremena kad su liturgijske inovacije posustale, kad se stala provoditi sistematizacija. Pretežna većina hrvatskih glagoljaških liturgijskih knjiga slijedi tzv. „običaj Rimskoga dvora” (*consuetudinem Romanae curiae*), to jest ono što je ishodilo iz rimokatoličkog središta, a što su od svoje pojave, početkom XIII. stoljeća, osobito širili franjevci. Izravni predlošci glagoljaškom bogoslužju, kako je ostalo zasvjedočeno u knjigama, jesu prema tome *latinska* vrela proizašla iz objedinjujuće rimske matice¹⁷. To u načelu vrijedi i za Počinin odlomak Reda krštenja.

14 *Rituale romanum*, tit. II, cap. 2: *Ordo baptismi parvulorum* (= OBP); cap. 4: *Ordo baptismi adultorum* (= OBA). Prvi hrvatski prijevod izradio je isusovac Bartol Kašić, *Ritual rimski istomaččen slovinski*, Rim, 1640 (= KR): *Nacin od karstenya dicitcaae malahnae* (KR 10–19); *Nacin karstenya od odraslih* (KR 21–42). Posljednje hrvatsko izdanje tog obrednika, pod naslovom *Rimski obrednik*, izašlo je u Zagrebu 1929.

15 **RIMSKI OBREDNIK obnovljen prema odluci svetog ekumenskog sabora II. vatikanskog a proglašen vlašću pape Pavla VI: Red krštenja/Red krštenja djece**, hrv. izd. Zagreb, 1970.; *Red pristupa odraslih u kršćanstvo*, Zagreb, 1974.

16 J. TANDARIĆ, *Hrvatskoglagojski ritual*, u: *Slovo* 30, 1980, 50ss.

17 V. ŠTEFANIĆ, *Odrednice hrvatskog glagolizma*, u: *Slovo* 21, 1971, 25–27; E. Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost* (= Povijest hrvatske književnosti, II), Zagreb, 1975, 81–82. Malobrojni su spomenici koji svjedoče o starijem stanju: usp. J. HAMM, *Gramatika staro-crkvenoslavenskog jezika*, Zagreb, 1947, 165–166.

Valja ipak napomenuti da je sve do konačne unifikacije katoličkog bogoslužja po Tridentskom saboru (Rimski brevijar 1568, Rimski misal 1570, Rimski obrednik 1614. i tako dalje)¹⁸ postojala u pojedinim oblastima i dalje znatna raznolikost. Tomu je svjedok i ovaj naš odlomak. Njegov se naime redosljed ne podudara s drugim dosad poznatim našim obrednim spomenicima, kako ih je evidentirao J. Tandarić¹⁹.

TRI TIP A KRSNOG OBREDA GLAGOLJAŠA

Velika većina do nas doprih krsnih obreda pripada jednom te istom, mogli bismo reći *osnovnom* (A) hrvatsko-glagoljskom tipu. Nalazimo ga npr. u rukopisnim misalima (Novakovu iz 1368, Kopenhagenskom s kraja XIV. st., Vojvode Hrvoja iz 1404, u Ljubljanskom/Beramskom iz XV, Vatikanskom/Illir. 8 iz XV. ili Njujorškom također iz XV. st.); dolazi dosljedno i u tiskanim glagoljskim inkunabulama (Misalu prvotisku iz 1483, Baromićeveu brevijaru-ritualu-misalu iz 1493, Misalu P. Modrušanina iz 1528. i Brozićeveu brevijaru-ritualu-misalu iz 1561.) i u nizu drugih bogoslužnih spomenika.

Od njih se na drugu stranu – kao tip C – izdvaja obred Kožičićeva skraćenog rituala (*Knjižice krsta*, tiskanog glagoljicom u Rijeci 1531.)²⁰.

Tako se, na kraju, može reći da u sačuvanom glagoljskom predanju postoje *tri* različita tipa, od kojih je – možemo ga zvati tipom B – jedan posvjedočen upravo Počininim fragmentom. Što nam se u njemu sačuvalo, pokazat će naredne stranice.

TEKST REDA KRŠTENJA PO P f. 10 Napomena uz transliteraciju

Odlomak je prikazan u četiri odsjeka, za svaki stupac po jedan. S lijeve je strane rimskim brojem označen početak novoga obrednog stavka ili radnje, a arapskim do njega odio dotičnoga stavka; pored toga malim arapskim brojkama obilježeni su pojedini tekući reci u stupcu.

Veznici, prijedlozi i enklitike nisu pisani sastavljeno kao u izvorniku, nego rastavljeno u skladu sa suvremenim pravopisom. Nadredno pisana slova prenesena su tako da ne stoje nad samim slovom, nego povišeno odmah do njega.

18 A. G. MARTIMORT, *nav. dj.* (v. bilj. 13), 43–47.

19 J. TANDARIĆ, *Hrvatskoglagoljski ritual*, u: *Slovo* 30, 1980, 17–49.

20 KNIŽICE KRSTA... *častnimž otcemž g(ospodino)mž Šimunomž biskupom modruškimž* (f. 1) – Štampan v Rici v hižah přebivaniē častnoga oca gna Šimuna biskupa modruškoga, va vrime vazveličenoga gna Mikule Jurišića kapitana ričkoga, dan. b. (= 2) mae leto od Kristova roistva č.f.j.a. (= 1531) (f. 24) – Kratica: K. Obasiže 24 lista osmine; sačuvana su dva primjerka: jedan u Lenjingradu (GPB, N. 3093) a drugi u Parizu (Bibl. Nationale, Bibliothèque Mazarine): usp. A. NAZOR, *Zagreb riznica glagoljice*. Katalog izložbe, Zagreb, 1978, str. 68–69.

Za svaki se glagoljički znak stalno uzima isti latinični odraz. Potrebno je reći samo to da je: Ψ (obično u inicijalnom položaju i ligaturi sa ž) $\hat{i}$, *derv* (Π) $\hat{j}$, *šta* (Ψ) $\hat{st}$, $\hat{p}$ *ju*, „štapić“ (τ) $\hat{z}$ i *jat* ($\mathbb{Z}$) je $\hat{e}$.

Evo *kratica* kojima ću se služiti:

- A Tip reda krštenja većine glagoljaških izvora (izdanje nekih vidi u MHR str. 467–477).
- EE E. LODI, *Enchiridion euchologicum fontium liturgicorum* (=Bibliotheca „Ephemerides liturgicae“, subsidia, 15), Roma, 1979.
- Ge *Sacramentarium Gelasianum*: ed. L.C. MOHLBERG–P. SIFFRIN-L. EIZENHÖFER, *Liber sacramentorum romanae aecclesiae ordinis anni circuli...* Roma, Herder 1968² (= Rerum ecclesiasticarum documenta. Series maior, Fontes 4).
- K Š. KOŽIČIĆ, *Knižice krsta*, Rijeka, 1531.
- KR B. KAŠIĆ, *Rimski ritual istomaccen slovinski*, Rim, 1640.
- M 1485 *Missale romanum*, Venetiis, Andreas quondam Iacobo Paltasich de Catharo, 1485, in 8°: ed. R. LIPPE, *Missale romanum, Mediolani 1474*, vol. II, London, 1907 (= Henry Bradshaw Society 33), 315–318.
- MHR *Missale Hervoniae ducis spalatensis croatico-glagoliticum. Transcriptio et commentarium*. Edit. curaverunt: B. GRABAR – A. NAZOR – M. PANTELIĆ, sub redactione V. ŠTEFANIĆ, Zagreb-Ljubljana-Graz, 1973.
- OBA *Ordo baptismi adultorum, Rituale romanum Pauli V Pontificis maximi iussu editum...* (tit. II, cap. 4): editio I post typicam, 1954.
- OBP *Ordo baptismi parvulorum, Rituale romanum Pauli V...* (tit. II, cap. 2): editio (isto kao za OBA)
- OR XI *Ordo romanus XI*: ed. M. ANDRIEU, *Les Ordines romani du haut Moyen-age*, vol. II (= Spicilegium sacrum lovaniense, 23), Louvain, 1960, 517ss.
- OR L *Ordo romanus L*: ed. M. ANDRIEU, *Les Ordines romani du haut Moyen-age*, vol. V (= Spicilegium sacrum lovaniense, 29), Louvain, 1961.
- P *Počinini fragmenti*, f. 10 (Arhiv JAZU u Zagrebu, Sign. Frag. glag. 106)
- PCR *Pontificale curiae romanae*: ed. M. ANDRIEU, *Le Pontifical romain au Moyen-age*, t. II. *Le Pontifical de la Curie romaine au XIIIe siècle* (= Studi e testi 87), Città del Vaticano, 1940.
- PRG *Pontificale romano-germanicum*: ed. C. VOGEL-R. ELZE, *Le Pontifical romano-germanique du dixieme siècle*. Le texte II (NN. XCIX–CCLVIII) (= Studi e testi 227), Città del Vaticano, 1963.
- RR *Rituale romanum Pauli V Pontificis maximi iussu editum etc.*: editio I post typicam, 1954.

21 R. LIPPE, *Missale romanum Mediolani*, 1474, vol. II, *A Collation with other Editions printed before 1570*, London, 1907, 315–318; tu se za Red krštenja od drugih inkunabula misala još navode: *Missale*, Venetiis, 1493. (Io. Emeric de Spira) i *Missale*, Venetiis, 1508. (L. Ant. de Iunta). Nisam ih sravnjivao. – Krsni red kako ga donosi M 1485 zacijelo počiva na nekom rukopisnom pretku koji je izdavačima bio pri ruci, a koji je mogao biti i koju stotinu godina star. Vidjet ćemo da se dobrim dijelom nadovezuje na tradiciju PCR iz XIII. stoljeća.

Evo, na koncu, nacрта građe Reda krštenja po sačuvanim dijelovima Počininih odlomaka:

- I 1. Zadnji dio euhološkog teksta
  - 2. Natuknica formule *Zato prokle(ti)*
  - 3. Rubrika *NŽD D(Ě)VICĪCU* s natuknicama *Zaklinaju te, n(e)č(i)sti* i *Zato prok(leti)*
- II 1. Rubrika o uvođenju u crkvu
  - 2. Formula uvođenja
  - 3. Rubrika o polaganju krštenika na tlo i moljenju Očenaša (i Vjerovanja)
  - 4. Tekst (atipičnog) Apostolskog vjerovanja
- III 1. Podizanje krštenika sa zemlje
  - 2. Evanđelje (Mt 19, 13–15)
- IV 1. Polaganje ruke (s molitvom Vjerovanja i Očenaša)
  - 2. Egzorcizam *Ne krij se, Sotona*
- V 1. Rubrika pred *Efifata*
  - 2. E f i f a t a
  - 3. Pozdrav
  - 4. Molitva *B(ož)je besemrtni pomošt'niče*
- VI 1. Rubrika prije odricanja
  - 2. Odricanje
- VII Rubrika o pretkrsnom mazanju

1. TRANSLITERACIJA

f. 10a

- I 1 1 čī o'vr'ze i četvrtođn
evnago lazara o't groba
- 2 vzbudi. Zato prokle
- 3 N D DVICĪCU. Zaklina
- 5 ju te nčsti.ĕ. Zato prok
- II 1 S'dê v'vedet v crkv' gl̄
- 2 nidi v stu crkv' bži
- ju. da primeši bl̄nie
- 3 n̄bsko o't ga išha. Sade
- 10 sutl položit i na t'
leh crkvenih i rečet na
d nim̄ oče naš̄.
- 4 eruju v ba oca vsemog
uštago tvorca nbu i
- 15 zml̄i. I v isa ha sna
ego ga nšgo išha.
Īže počet̄ est' o't dha sta.

Roždeně iz mrie dvi mučn'
 pri putinsceem̃ pilate
 20 Raspetě mrtṽ pogrebe
 ñ vskrste treti dñ po pi
 saniem̃. Vzide ñbša
 i sedit o desnuju ba oc
 a vsemoguštago. O'tud
 25 u paki hoštet̃ priti s̃ s̃
 voju suditi živim̃ i m'
 rtvim̃. Veruju v dha sgo.
 i v stu crkṽ katoliča

f. 10b

III 1 skuju i v stih̃ opštinu o'
 puštenie grehoṽ. Těla
 vskrešenie v život v
 5 êčni. Amñ. I v'zmet̃ i s
 2 utl̃ o't zml̃e i rčet̃ eje
 PP. N̄S SGO EJA OT̄ MATĚĚ.
 ño vr̃me. prineseni su
 t̃ isu mldenci da ru
 ku na nih̃ v'zložil'
 10 bi i mladhu i. Učeni
 ci že negodovahu ih'.
 Īsl̃ že reče im̃. Ost
 avete mladence. i ne moz
 ete braniti im̃ k̃ mne
 15 prihoditi. Taceh' bo e
 st̃ crstvo n̄bskoe.
 Ī s' vzloženiem̃ ruku e
 IV 1 go othoždahu. POTOM̃
POLOŽIRUKU NA GLVĚ
 20 OTROČETE GLE. Vêruju v b̃a
 oca i Ōče n̄s̃. i potom̃ glet'.
 2 e krii se sotona pr
 ideť tebe muk
 a. pridet̃ tebe dñ
 25 sud'ni. dñ pogibe
 li. dñ iže gredet̃ ěko
 poešť̃ gorušta. v neiže es
 t̃ t̃ebe mučiti se i v'

sem anj^lom' tvoim^b.
 Zato pogibelni dai
 čast bu živu isti
 nnomu. dai čast^o ishu
 5 snu ego i dhu stu v ne
 gože ime i v silê za
 pvdaju tebe iže koli
 ždo esi dše nečisti i
 da o' nego o'stupiši o' sih'
 10 rab^o bžih^b eže dns^o g
 nšb ish^b k' svoei stei
 mlste i bliem^o vodi
 krštenie dara zvati r
 ačil^b est^b da budet'
 15 crkvi vodoju poroždenie
 v^b o'puštenie vseh^o gre^b
 šnikom^b. V^b ime oca ga nš
 go isha iže gredet su

V 1 PP T^oKNET^oSLINAMI V'
 20 NOZDRI I V^oUŠI GLE.
 2 fifata eže est^b v^b o'
 vorenie v^b vonu svoe
 go uhanie. ti že vibeg
 ni d evle približit'
 25 **bo** ti se sud bži.
 3 G s vami I z dhm' tvoim'.
 4 e besemrtni pomošt'
 niče vsem^o prosešti

m^o izbavitelju prilež
 eštih mir^o mlšt^{im} ž život
 e verujušt^{im} vskrešen
 ie mrtvim^o. Tebe prizi
 5 vaju vsemogi be na sego
 raba tvoego. im. iže kršte
 nie tvoego dara prose
 večnuju nasledovat
 i mlst^b. i hvlu dhvngo

- 10 poroždenie želejuštu.
 primi ego vsemogi bē. i ek
 o ti račilb esi rešti pro
 sete i primete ištete i
 obreštete tlcete i o^tv
- 15 rzut se vam b proseštem'
 mazdu podai i dvari
 o^tvrzi tikuštim^š. da ve
 čnago umivenie nbskim
 bIniem b nasledoval'
- VI 1 20 bi obeštanie tvoego obre
 t primet b darb. POTOM'
PP VZOVETb IME EGO GLE
- 2 Im. o^tmeteši li se sotoni
Q^TVETb. O^tmeštu. PP.
- 25 I vseh' del b ego. O^TVETb.
 O^tmeštu. PP. I vse krasot
 i ego O^TVETb. O^tmeštu.
- VII SADE MAŽETb EGO OLEEM
prsi

2. PREGLED I OBRADA SADRŽAJA

Budući da P sadrži samo dio središnjeg toka obreda, a još nije utvrđen njegov latinski predložak, u ovoj ću raspravi – radi jasnijeg uvida u cjelinu i srodne strukture – slijediti Red krštenja (*Ordo ad catechumenum faciendum secundum consuetudinem romane curie*) što ga nalazimo u inkunabuli misala našeg tiskara A. Paltašića iz Kotora²¹, držeći na oku ne samo kasniji katolički repertorij (potridentski Red krštenja djece i krštenja odraslih u *Rimskom obredniku* pape Pavla V.) nego prvenstveno njegove pretke, liturgijske spomenike ranog i poznog srednjeg vijeka na Zapadu: *Sacramentarium Gelasianum* (*Ge*), *Ordo Romanus XI* iz o. 650–700. (OR XI) i *Ordo romanus L* iz o. 950. (OR L), tzv. *Pontificale romano-germanicum* iz X st. (PRG) i napokon *Pontificale curiae romanae* (PCR)²².

22 U ranom srednjem vijeku krsno se slavije zajedno s pripravom, kako rekoħ, događalo u nastavcima. Jedan od prvih spomenika gdje je više skrutinija svedeno na jedan jest *Sacramentarium Hadrianum–Supplementum Alcuini* (*Oratio ad catechumenum faciendum. In Sabbato sancto oratio ad catechizandum infantem*): ed. Wilson, 159–163) (*The Gregorian Sacramentary under Charles the Great*) (= H. Bradshaw Society, 49), London, 1915. Osim tog skraćenog Reda krštenja proširio se po Katoličkoj Crkvi, i konačno ušao u RR (OBA, čemu je OBP samo skraćenje), još jedan (noviji) *ordo baptismi*, gdje su razni skrutiniji

Po nekim crtama Red krštenja posvjedočen u P bio je obred zamišljen da se izvrši na jednom bogoslužnom sastanku. Općenito govoreći, može se podijeliti u tri dijela:

A. na pragu crkve (I 1–3)

B. u crkvi (II–VII)

C. kod krsnog vrela (u krstionici) (P nema dotične dionice).

A. NA PRAGU CRKVE

Opći okvir

Iz rubrike II 1: *S'dê v'vedet Ž v crkv' gl(agole)* (a6) proizlazi da se prednje molitve (I 1–3), zajedno s pratećim radnjama, nisu odvijale u crkvi, nego negdje drugdje. Znamo da je to bilo na crkvenom pragu (*in limine* dotično *ad fores ecclesiae*)²³. Ta se odredba pojavila u kasnom srednjem vijeku, ali joj se tragovi u Njemačkoj zamjećuju ranije²⁴. U tom uvodnom ili početnom dijelu Red krštenja M 1485 obuhvaća slijedeće: a) proćelne obrede – b) blagoslov i davanje soli – c) sklop usporednih zaklinjanja (što je ostatak ranijih skrutinija), pri čemu se mole tri molitve, različite tri za muške i tri za ženske, poslije kojih kao refren dolazi dočetno zaklinjanje (exorcismus): *Ergo, maledicte diabole* – d) prijelaz u crkvu.

Ako se sastavljač P držao tradicije PCR i M 1484 – što je vjerojatno – a ona potječe još iz *Ge* i odolijeva vjekovima – onda su se molitve/egzorcizmi (3+3) redali ovako:

ženske

1. *Deus Abraham... qui Moysi...*

Odmah zatim (cjelovito ispisan)
Ergo, maledicte diabole...

2. *Audi, maledicte Satanas...'*

Ergo, maledicte diabole.

3. *Exorcizo te, immunde spiritus*

...qui pedibus super mare...

Ergo, maledicte diabole.

1. *Deus caeli, Deus terrae...*

I odmah zatim: *Ergo, maledicte diabole...*

2. *Deus Abraham... qui tribus...*

Ergo, maledicte diabole.

3. *Exorcizo te, immunde spiritus,*

... qui caeco nato...

*Ergo, maledicte diabole.*²⁵

(simbolično ih bijaše sedam) također svedeni na jedan – to je PRG (nastao oko 950.), gl. CVII; pored njega ishodište kasnijih izdanja je PCR (XIII. st.): o tome C. VOGEL, *Introduction aux sources de l'histoire du culte chrétien au Moyen age* (= Biblioteca degli „Studi medievali“, 1), Spoleto, 1966, 138–141. 215–223; A. STENZEL, *Die Taufe*, 269 (n. 11). 271–286; usp. također H. J. SPITAL, *Der Taufritus in den deutschen Ritualien von den ersten Drucken bis zur Einführung des Rituale romanum* (= Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen, Heft 47), Münster, Aschendorf, 1968. (njemački uzorci, čini se, pripadaju drugoj matici nego oni od kojih ovisi P).

23 PCR LIII, 1: „Stans in ecclesie limine sacerdos cathetizandum situm foris limen interrogat...”: ed. II 513; M 1485: II 315; OBA 5.

24 Th. MAERTENS, *n. dj.* (bilj. 13) 217–220.

25 *Ge* I, XXXIII: ed. 291–297; M 1485: II 316–317; OBA 17–27; EE 1181–1187.

I. Zaklinaju te, nečisti duše (Exorcizo te, immune spiritus)

I 1. Gornji sklop rituala, gdje se javlja, čvrsto se drži skupa pa nas prvi dio P (a 1–5) ovlašćuje na zaključak da su gornji stupci, koji su neposredno prethodili P (f. 10), sadržavali upravo taj slijed klasične pripreve na krst. Evo usporednih rečenica:

*Exorcizo te, immune spiritus,
per patrem et filium et spiritum
sanctum, ut exeas et recedas ab
hac famula Dei N. Ipse enim tibi
imperat, maledicte damnate, qui
caeco nato oculos aperuit et qua-
triduanum Lazarum de monumento
suscitavit. Ergo, maledicte.*

...o]či otvr'ze i
četvrto (Ž) nevnao Lazara ot gro-
ba vzbudi. Zato prokle(ti).
(a 1–3)

Prema tome, krnje rečenice u I 1 (a 1–3) potječu iz trećeg egzorcizma za ženske (*super feminam*): *Exorcizo te, immune spiritus... qui caeco... ili glagoljski: Zaklinaju te, nečisti duše... iže slēpu...*²⁶

Ovdje nema smisla doumljivati kako su glasili njegovi nestali dijelovi²⁷ jer to najprije traži da se nepobitno utvrdi latinski predložak, a onda da se minuciozno prouči jezik P, koji nas čas ovdje čas ondje zaskače iznenađenjima. U svakom slučaju, egzorcizam o kojem je riječ počinjao je ovako: *Zaklinaju te, n(e)ć(i)sti duše, [otž cemž i sinomž i duhomž ...] i dalje se nastavljao [... iže slēpu roždenu o]či otvr'ze i četvrtod(ž) nevnao itd.*²⁸ To je razvidno iz natuknice *Zaklinaju te, nčsti* (a 4–5) i crvene oznake ispred nje *NŽD D(Ě)VICICU* (latinski: *super puellam* ili *super feminam*).

26 Incipit formule I 1 (a 4–5) treba prema latinskom dopuniti sa *duše*. u c 8 dolazi i riječ s istim atributom (u inverziji) *duše nečisti*.

27 Neke od tema I 1 (*Zaklinaju te*) nailaze niže u srednjem dijelu egzorcizma *Ne kriš se, Sotona* (*Nec te lateat, Satana*) (IV 2). Tip A ga nema, a u K (f. 5^v) – u mlađoj obradi – glasi ovako:

„*Zaklinaju te nečisti duše* otcemž i sinomž i duhomž svetimž: da izeđež i otstupiž ot sie rabi božie: onž bo zapovedaetž tebi osueniče prokleti: *iže oči otpri slepu roenu i četvêro-dnevna Lazara vskresi ižž groba.*”

28 Sintagma *iže slēpu roždenu*, potječe iz Iv 9,32 (sup. 9,1–38): starija hrvatska redakcija u 32. r. koju valja ovdje pretpostaviti, ima *slēpu roenu* (usp. J. VRANA, *n. dj.* u bilj. 26), 189; ali npr. r. 9,1 kaže: „Isus vidē človeka slēpa otž *roždeniē* ego...” (tamo 188). P međutim redovito zadržava arhaični palatal –žd– (d+j): *rožden* (a 18), *poroždenie* (c 15, d 10) usp. također naslove pojedinih odsjeka P f.1b. 5b. 6b (vidi gore str. 1–2).

I 2. Početne riječi *Zato, prokle(ti)*, (a 2.5) očito se odnose na dočetni euhološki obrazac *Zato, prokle(ti) džêvle...*) ili *Ergo, maledicte diabole*²⁹, koji se kao refr-en ponavljao poslije svake pojedine molitve ili egzorcizma počevši od *Deus Abraham... qui Moysi...* Budući da se morao govoriti do šest puta, iz racionalne štednje prostora pisari bi ga cjelovito ispisali jedanput, i to na početku, a kasnije se u tekući obred uključivao samo ispisom početnih riječi (kao npr. ovdje). To bi značilo da se i u P zaklinjanje *Zato, prokleti džêvle* nalazilo, ispisano čitavo, (samo) iza pročelne molitve u nizu, tj. prve za muške (*super masculum*): *Deus Abraham... qui Moysi...* (glagoljski vjerojatno: *Bože Avraamovž... iže Moiséju...*)³⁰

I 3. Ako rubrika u a 4 istaknutim slovima upozorava da se formula *Zaklinaju te n(e)č(i)sti* (a 4-5) govori *NĚD D(Ě)VIČICU*, to je solidna osnova da se pretpostavi kako je i sprijeda moralo – kao što biva u latinskom – stajati upozorenje gdje počinju obrasci za muškoga (*super masculum* ili *super puerum*: *nadž mladêncemž*)³¹.

Time smo, idući prema početku krsnog slavlja, utvrdili ne samo dionicu koju sam gore nazvao „sklop uporednih zaklinjanja” (pod c) nego ujedno njezine (dvi-je) prethodnice: blagoslov i davanje soli (b) i pročelne obrede (a), najvjerojatnije s upitima i odgovorima kumova i dalje s euhološkim elementima i radnjama³². Na to nas ovlašćuje analogija obrednog redosljeda P (I–VII) s odgovarajućim sadrža-

29 I ovdje možemo prema latinskom (*Ge* 292 OBA 17 EE 1182) natuknicu tako dopuniti: *džêvle* dolazi niže u c 24 (V 2). – Isti obrazac donosi *K* (f. 4) u svojoj obradi: „*Poznai zato prokleti diêvle* osuenĚ c tvoe: i dai ĉastž b(og)u živomu i istinnomu. Dai ĉastž g(ospod) u našem Isukrstu sinu ego: i svetomu duhu: i otstupi odž sego raba božiego (sie rabi božie): zane b(og)ž i g(ospod)ž našž Isukrstž zvati sego (siu) sebi rači daromž m(i)l(o)srđiê svoego k svoei svetoj m(i)l(o)sti i k bl(a)goslovu: i ka kršćenie istoĉniku: simž znameniem svegato + križa: egože daemo mi ĉelu ego (ee): i ti prokleti džêvle nikadaže ne smeji urediti.” Osebujnija varijanta dolazi u tipu *A*, ali u drukĉijem obrednom sklopu (*iza molitve Bože otž ĉ nasihž: Deus patrum nostrorum: Ge* XXXII: ed. 290 OBA 10 EE 1180) s ovim početkom: *Nine že, prokleti džêvle, poznai svoe osuenie* (Mhr f. 235/237 a: ed. 469).

30 *Ge* I, XXXIII: ed. 291 OBA 17 EE 1181.

31 Usp. PRG CVII, 13–20: ed. II 157–159; PCR LIII, 14–20: ed. II, 516–517; M 1485: II, 316–317. – Ostaje pitanje: što u I 3 (a 5) znači znak .b.? Obično se tako piše brojna vrijednost: značilo bi dakle 2 (2, 2 puta ili drugi, drugi put). Na što je pisar mislio? Nije posve jasno. Nije jasno odnosi li se na prethodni (*Zaklinaju te*) ili na sljedeći obrazac (*Zato, prokleti*). Moglo bi se kazati: „ko su poviše (na stupcu prije f. 10 koji se zagubio – bila ispisana oba egzorcizma istih incipita: *Zaklinaju te, neĉisti duše (Exorcizo te, immunde spiritus)*, prvi za djeĉake, a drugi za djevojĉice, tad bi .b. znaĉilo da se uzme drugi tekst po redu te se normalno zakljuĉi sa *Zato, prokleti*; ali ostaje poteškoća: zašto se ta oznaka nije stavila gore, ispred samog početka *Zaklinaju te, neĉisti duše*” iže *slepu*. Možda pak znaĉi naprosto: drugi put ili „ponoviti” (tj. ponoviti doĉetni egzorcizam *Zato, prokleti*). – U prethodnim listovima P upotrebljava iste znakove za brojnu vrijednost: npr. f. la, 22: e(van)j(eli)je .b. – znaĉi evanĉelje drugo; f. 2 d, 24: pês(nž) .b. – opet znaĉi druga; na f. 3 a 2: .v. pês(nĉ)... .d. pes(nĉ) – znaĉi pjesan treća, ĉetvrta, peta; meĉutim f. I b, 16: *Na rožd'stvo .a. ispvdnka. hskpa* – znaĉi *jednoga* (sliĉno: f. 5 b, 6; 5 d, 13–14: *na vijiliju .a. ap(osto)la*).

32 Za obred soli: usp. *Ge* I, XXXI–XXXII: ed. 288–290; PRG CVII, 9–11: ed. II, 156–157; PCR LIII, 11–13: ed. II, 515–516; M 1485: ed. II, 316–317; OBA 13–15 OBP 6–7: za pročelne obrede: PCR I–10: 513–515; M 1485: 315–316; OBA 5–12 OBP 1–5.

jem drugih latinskih vrela (prvenstveno PCR i PRG, dotično M 1485), iako u sačuvanim stupcima P nemamo za to izričitijih uporišta. Zasad nema razloga da se upušta u potanja domišljanja premda bi temeljita komparativna analiza razvojnih tipova Reda krštenja u našem arealu mogla i o tome nešto kazati.

Početak obreda

Unatoč svemu rečenom, rubrika II 1: *S' dē v' vedet v cřkv' gl(agole) (a 6)*, koja – kako vidjesmo – zaključuje obredni niz I (A. *Na crkvenom pragu*), daje pravo da se na samom njegovu početku pretpostavi komplementarna *uvodna* rubrika s naputkom o prvom susretu i radnjama. Logički subjekt te napomene mora biti *pop Ž (sacerdos)*.³³ U klasičnom spomeniku visokog srednjeg vijeka, *Pontificale curiae romanae* (XIII st.) ona glasi:

Stans in limine ecclesie *sacerdos* cathetizandum situm foris limen interrogat ita dicens...

iznad toga je naslov odsjeka: *Ordo ad catecuminum faciendum*³⁴.

Slično M 1485:

Stans igitur in ecclesie limine *sacerdos* interrogat cathetizandum stantem ad fores dicens ut sequitur...

a naslov je ovaj: „Incipit *ordo ad catecuminum faciendum* secundum consuetudinem romane curie”³⁵.

Ne mnogo drukčije i K:

KRST Ž /Počinet Ž čin Ž stvoriti katehumina i krstiti. Erêi pred Ž vrati crkvenimi stoe s kotu i štolu: r̄ci k ml(a)d(ê)ncu kako sl(ê)dit Ž...³⁶

Prema tome, redosljed razmotrene cjeline (I 1–3) mogao je i u P biti ovaj: Naslov – a) pročelni obredi – b) blagoslov i davanje soli – c) sklop usporednih zaklinjanja od kojih je prva formula bila *Bože Avraamov Ž... iže Moisêju* i odmah za njom dočetni egzorcizam *Zato, prokleti dēvle*, a posljednja u istom nizu *Zaklinaju te, nečisti duše... iže slēpu... s ponovljenim Zato, prokleti dēvle*. Početni se dio f. 10a u P, prema tome, može ovako rekonstruirati:

I a |Bože Avraamov ž... iže Moisêju...|

I b |[Zato, prokleti dēvle...|

I 1 |[Zaklinaju te, nečisti duše... iže slēpu roždenu o ŷci otvr'ze i četvrtod(ž) nevnago Lažara ot groba vzbudi.

I 2 Zato prokle(ti dēvle).

I 3 N Ž D(Ê)VICICU. Zaklinaju te, n(e)č(i)sti .b. (=2).
Zato prok(leti dēvle).

33 Tako P redovito zove krstitelja: b 6, c 19, d 22. Slično imaju predstavnici A tipa. K (f. 2ss) zove ga *erêi*.

34 PCR LIII, 1: ed. II, 513 (neki rukopisi imaju naslov: *Ordo catecuminum faciendi*).

35 M 1485: ed. II, 315.

36 K (f. 2).

II. Vnidi v svetu crčkžvč božiju (Ingredere in sanctam ecclesiam Dei)

II 1. Gore spominjana rubrika: *S'dê v'vedetž v crkv' gl(agole)* (a 6) tvori most k drugom dijelu Reda krštenja. Kako vidimo, u P nije potpuna jer joj nedostaje objekt: po srijedi je, očito, krštenik pa se očekuje akuzativ pokazne zamjenice (kao npr. niže u a 10: *i* – usp. II 3).

M 1485 ima tako:

His peractis ducat eum uel eam in ecclesiam dicendo...,

dok PCR (kodeks Z) ima gotovo doslovno kao naš P:

*His peractis introducat in ecclesiam ita dicendo...*³⁷ Znači li to da je tradicija od koje ovisi P ista kao i kodeksa Z?

II 2. Čin uvođenja bio je popraćen obrēdnom formulom:

Vnidi v sv(e)tu

crkv' b(o)žiju, da primeši bl(agoslove)nie n(e)b(e)sko ot g(ospod)a is(u)h(č)rst) a(7–9).

Do riječi isto ima PCR:

*Ingredere in sanctam ecclesiam dei: ut accipias benedictionem celestem a domino Iesu Christo*³⁸ a također M 1485³⁹.

Tu smo dakle na crti čiste zajedničke matice.

II 3. S time se slaže i slijedeći naputak:

Sadê sutlž položitž i na tleh cr(ž)kvenihč i rečetž nad nimž o(tž)če n(a)šž(a 9–12), čemu se odmah dodaje tekst Vjerovanja (*Vêruju*) (a 13–b 4).

Slično imaju PCR i M 1485:

*Tunc patrinus patrinave illius eum ponat super pavementum et dicat super eum Pater noster (et) Credo in Deum...*⁴⁰

Raniji spomenici, kao OR XI i L ili PRG, nemaju još ovih napomena, a ne poznaju je u ovom obliku ni ostali glagoljski obrēdnici (tip A i K). Iz tog proizlazi da P nije stariji od XIII. stoljeća (kad je nastao PCR) i da se postankom ne naslanja na domaću glagoljašku krsnu predaju.

Zanimljiv je u II 3 naziv vršioća radnje: *sutlž* (a 10, b 4–5). Vidimo da označava isto što i latinska *patrinus*. Na o. Krku još dan-danas se kum kaže *sutal*, a kuma *sutla*. Riječ dolazi od srednjovjekovnog latinskog *sanctulus*, otud talijanski (dijalektalno) *santolo* i čakavska varijanta *sutal* (možda preko starodalmatskog *suntlo*)⁴¹.

37 M 1485: II, 317; PCR LIII, 21: ed. II, 517.

38 Tako, po skupini kodeksa (po Andrieuu: E F G... Y), dok druga skupina (A C D itd.) umeće ispred *Iesu Christo* zamjenicu *nostro*. P ovisi o prednjoj grupi PCR.

39 Ed. II, 317.

40 PCR LIII, 22: ed. II, 517; M 1485: II, 317. Glagoljaški tip A ima drukčije: „Rabe b(o)ži I vindí v domž b(o)ži da imaši čestž s h(ržsto)mž i s' s(ve)tími ego”: MHR f. 235(237): 469 b. Slično i K(f. 3V).

41 V. JAGIĆ, *n. čl.* (bilj. 1), 528–529; P. SKOK, *Uslovi života glagoljice*, u: *Slovo* 3, 1953, 56–57. Riječ je zabilježena na kvarnerskim otocima Krku i Rabu.

42 V. ŠTEFANIĆ, *n. dj.* (bilj. 2), 60–61.

Po toj osebnosti riječi stručnjaci zaključuju da je P nastao u kvarnerskoj regiji, po svojoj prilici na o. Krku⁴². Drugi tipovi imaju na srodnim mjestima riječ *kumž*⁴³.

Apostolsko vjerovanje (Vêruju v Boga)

II. 4. Još veću pozornost, zbog znatnih odstupanja, zavređuje dopisani tekst Apostolskog simbola (Symbolum apostolicum). U mnogim ga spomenicima pisari ne ispisuju svega, navode mu samo jednu ili dvije početne riječi (*Credo* ili *Credo in Deum*). V. Jagić u gore spomenutoj raspravi nije se na nj posebno osvrnuo zadovoljivši se paušalnom opaskom: „...und dann *vêruju*... vollinhaltlich mitgetheilt“⁴⁴. Zbog atipičnosti više redaka uputno ga je podrobnije osvijetliti. Učinit ću to uspoređujući ga s latinskim općeprihvaćenim ekvivalentom (*Textus receptus*). Riječ je o klasičnom spomeniku vjeroispovijesti zapadne, napose rimske, Crkve⁴⁵.

Evo oba teksta: odstupajuće latinske riječi otisnute su kurzivom.

^a13 ^b4

Vêruju v b(og)a o(tž)ca vsemoguštago, tvorca n(e)bu i z(e)mli.

Í vž Is(us)a H(ržst)a, sina ego, g(ospod)a n(a)š(e)go Is(u)h(ržst)a. Í že početž est' od d(uha) s(ve)ta. Roždenž iz M(a)rie d(ê)vi, muč(e)nž pri Putinscêemž Pilatê. Raspetž mrtvž, pogrebenž,

vskrse treti d(ž)nž po pisaniemž. Vzide n(a) n(e)b(e)sa i sêditž o desnuju b(og)a o(tž)ca vsemoguštago. Ot tudu paki hošetž priti sžsl(a)voju suditi živismž i mrtvimž.

Vêruju v b(d)u)ha s(veta)go i vžs(ve)tu cr(ž)k(ž)v ž katoličaskuju i v s(ve)tihž opštinu, otpuštenie grêhovž. Tela vskrêšenie, v životž vêčni. Am(e)n .

T (*Textus receptus*)⁴⁶

Credo in deum patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae. Et in Iesum Christum, filium eius unicum, dominum nostrum, qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus, descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad caelos, sedet ad dexteram dei patris omnipotentis, inde venturus est iudicare vivos et mortuos.

Credo in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam aeternam. Amen.

⁴³ Općenito tip A: usp. Mhr f. 235/237 b, 14 et passim: ed. 469ss; K(f. 2ss).

⁴⁴ V. JAGIĆ, *n. mj.* (bilj. 1), 527.

⁴⁵ O tome: T. J. ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest ranokršćanske literature* I, Zagreb, 1976, 38–41; B. ALTANER-A. STUIBER, *Patrologie*, Freiburg, Herder, 1978⁸, 85–87 (+ 558); H. DE LUBAC, *La Foi chrétienne. Essai sur la structure du Symbole des Apôtres*, Paris, 1969, 17–53.

⁴⁶ H. DENZINGER – A. SCHONMETZER, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Barcinone-Friburgi etc, Herder, 1967³⁴, n. 30.

Glagoljski je zapis, kako razabiremo, na više mjesta drukčiji od standarda.

(1) U prvom stavku umjesto genitiva (*caeli et terrae*) stoji objektni dativ (*nebu i zemli*) (a 14–15; usp. i niže a 26–27: *Suditi živimž i mrtvimž*). Time međutim P ne iskače iz tokova normale jer se samo usuglašava s paralelnim mjestima starohrvatskog/staroslavenskog prijevoda Nicejsko-carigradskog simbola⁴⁷.

(2) U slijedećem, međutim, odstupanje biva krupnije: izostavlja se atribut *unicum* (*edinago*: usp. a 16) a pleonastički se (i nepotrebno) na kraju dodaje išha, tj. *Is(u)h(rčst)a* (a 16)⁴⁸.

(3) U a 20–21 opet je izostavljen ne samo veznik 'i' (*et*: ispred *pogreben /sepultus*) nego i karakterističan iskaz *descendit ad inferna*.

(4) U a 21–22 mijenja redosljed riječi (*vskrse treti dn̄b/tertia die resurrexit*), izostavlja izraz *ot ž* (*izž*) *mrčtvihž* (*a mortuis*), a na mjesto toga umeće *po pisanemž*⁴⁹.

(5) Posljednji kristološki stavak, osim spomenute zamjene akuzativa (*vivos et mortuos*) dativom (*živimž i mrtvimž*), sadrži još dva dodatka preuzeta iz Nicejsko-carigradskog vjerovanja: naprama *ot tudu hošetž priti suditi...* P piše: *ot tudu p a k i hošet ž priti s ž s l a v o j u suditi...* (a 24–27).

(6) I konačno, u završnim stavicima (a 28–b 3), nasuprot latinskog asindetona, gdje nema ni jednog veznika (*et*), P ga dodaje dvaput (*i*: a 28, b 1); prijedlog pak *v(ž) /in* domeće tri puta (a 28, b 1.3).

Kako sve to treba tumačiti? Cini se vjerojatnim da je prepisivač – stojeći pred izvornikom, gdje su bile samo natuknice (*Pater noster* i *Credo*), *Otčče našž* pustio neispisan, a *Věruju* je htio donijeti čitavo; pouzdavši se pak u vlastito pamćenje – nije se mogao oteti utjecaju pretežnijih varijanata, a to su bile one koje je često molio u misi, tj. rečenice Nicejsko-carigradskog simbola. Tako reći sva važnija gornja odstupanja mogu se time obrazložiti. Treba međutim dodati da u još nekim rukopisima i tiskanim djelima glagoljaša ima blažih odstupanja od norme T. Cjelovitu bi predaju Vjerovanja, jednog i drugog, u hrvatskih glagoljaša trebalo još temeljito proučiti.

III. Evangelje po Mateju (19, 13–15)

III 1. Ovdje u većini rukopisa PCR stoji napomena: *Ad hec autem elevatus asportetur*, dapače još jasnije: *exportetur* ili *apportetur in domum suam*⁵¹. Znači da je tu jedan obredni sklop završavao, a „nastavak” da je bio predviđen u drugo vrijeme. No u jednome (po M. Andrieu, rukopisu N) naputak glasi:

47 MHR f. 240 (242) b–d: ed. 480 s naslovom *Pěsn̄b apostolžska*; tu dolaze obje sintagme: *tvorca nebu i zemli* (480 c, 3–4) i *suditi živimž i mrtvimž* (480 c, 27–28).

48 Kalk Nicejsko-carigradskog na ovom je mjestu: *gospoda našego isuhrž sta* (MHR f. 240/242: 480 c, 6–7).

49 Tako i MHR: tamo c 23–24. To je prema grčkom *kata tas graphas* ili latinskom *secundum scripturas*.

50 I ovo je identično u MHR f. 240 (242): 480 c 25–28.

51 PCP I. III 22: ed. II, 517 (nota).

Sed si statim debeat baptizari, secundum Matthaeum: In illo tempore oblatus Iesu parvulus ut manus... imposuisset eis manus abii inde. Postea tenens manum super capud infantis sacerdos dicat symbolum...⁵²

U ovom potonjem dakle počinje se ceremonijalno utvrđivati inovacija: premda je načelno još uvijek normalno da se krsni obred ovdje prekine, ipak postoje slučajevi kad se slavije treba dovršiti bez prekidanja. Ta se novost sve više širila tako da je u M 1485 već postala pravilom: *Postea eleuatus(!) legitur euangelium. Secundum Matthaeum (XIX, 13–15)*⁵³.

P je nasljednik te iste predaje:

I v'zmetž i sutlž ot z(e)mle i r(e)četž e(van) j(eli)e P(O)PŽ. N(A)S(LĚ-DOVANIE) S(VETA)GO E(VAN) J(ELI)Ě OT MATĚĚ (b 4–6).

To će reći da je i P stvarno sadržavao neprekinut Red krštenja, po uzoru na neki od ondašnjih latinskih.

III 2. U nastavku se čitao odlomak Matejeva evanđelja (Mt 19, 13–15), koji se u raznim kombinacijama srednjovjekovnih obrednika povezuje s bližom pripravom na krst. Evo kako glasi u P:

V(Ě) (o)no vr(ě)me: 13prineseni sutž Is(us)u ml(a)děnci da ruku na njih v'zložil' bi i m(o)lahu i. Učenici že negodovahu ih'.

¹⁴ Īs (us)ž že reče imž: Ostavěte ml(a)děnce, i ne możěte braniti imžkž mne prihoditi. Taceh' bo estž c(ěsa)r(ž)stvo n(e)beskoe.

¹⁵ Ī s' vzloženiemž ruku ego othoždahu. (b 6–18)

Kako vidimo, P donosi posve isti odlomak kao i kodeks N u tradiciji PCR ili M 1485⁵⁴. U prijevodu naše perikope ima posebnosti na koje se valja osvrnuti: (1) u 13. r. umjesto izvorne, grčke i latinske množine (*manus*), stoji jednina (*ruku*) (b 8–9); na kraju rečenice mijenja se subjekt: izvornik moljenje pripisuje Isusu, a P donositeljima djece (*molahu i*) (b 10); (2) u 15. r. prijevod nije doslovan nego po smislu: umjesto da upotrijebi vremensku zavisnu (kao u latinskom ili u glagoljaškom A tipu)⁵⁵ ili pak participsku rečenicu (kao u grčkom), P rači glagolsku imenicu s prijedlogom *s'* objektivni genitiv (u dvojini: *ruku*) (b 17); a u završnom dijelu glagolu opet mijenja subjekt: umjesto da ode Isus, ovdje odlaze oni koji mu pristupahu⁵⁶. Ta odstupanja od zadanog predloška teško da su motivirana nekim iznutarnjim (teološkim ili obrednim) razlogom, radije će biti previdi ili pogreške.

IV. Ne krij se, Sotona / Nec te late(a)t, Satana(s)

IV 1. Zasnovana na posljednjoj rečenici Evanđelja, gdje se priča kako Isus polaze ruke na djecu, počinje nova radnja:

⁵² *Nav. mj.* 517–518 (nota).

⁵³ *Ed. II*, 317.

⁵⁴ Po tekstu P se opet izdvaja od tipa A koji donosi kompilaciju sličnog evanđelja: o tome J. TANDARIĆ, *n. dj.* (bilj. 18), 77–80.

⁵⁵ *Usp. MHR*: „Egda že vzložil Isus ruci na ne...” (f. 235/237 b 8–9; ed. 469); J. TANDARIĆ, *n. dj.* (bilj. 16) 79–80. *K* nema ovog evanđelja.

⁵⁶ Prema tipu A „...tagda otide ot njihž sotona”: *MHR n. mj.* b 9–10; *usp. J. TANDARIĆ, n. mj.*

POTOMŽ POLOŽI RUKU NA GL(A)VÊ OTROČETE GL(AGOL)JE.

Vêruju v b(og)a o(tž)ca i O(tž)će n(a)šž. i potomž gl(agol)et'... (b 18–21), najavljujući tako prijeteću molitvu, egzorcizam: *Ne krij se, Sotona*. M 1485 određuje u biti isto, ali bez spomena formule Vjerovanja i Očenaša:

Postea sacerdos tenens manum super caput infantis dicat prout sequitur.
*Nec te lateat...*⁵⁷

Prema tome, i ovdje smo na tragu analognog predanja.

IV 2. Egzorcizom *Ne krij se, Sotona* opet se vraćamo blagu stare rimske liturgije, kako je zasvjedočeno već u *Ge* i njegovim izdancima (OR XI, 84; OR L, c. XXIX, 5; PRG CVII, 23); ušlo je kasnije u RR⁵⁸. Prevodilačko umijeće P, međutim, zapada u ne male poteškoće. Na neke je pogreške već upozorio V. Jagić⁵⁹. Predložak P, smijemo predmnijevati, tekstovno se nije mnogo udaljavao od struje koja od *Ge* ide preko PRG/PCR sve do RR. Evo kako glasi u usporednim stupcima:

P

Ne krij se, Sotona, pridetž tebê muka, pridetž tebê d(ž)nž sud'ni, d(ž)nž pogibêli. d(ž)nž iže gredetž êko peštž gorušta, v neiže estž tebê mučiti se i v'sêmž an ĵ(e)lom' tvoimž. Zato, pogibêlni, dai častž b(og)u živu istinnomu, dai častž Is(u)h(ržst)u, s(i)nu ego, i d(u)hu s(ve)tu, v negože ime i v silê zap(o)v(ê)daju tebê iže kolizdo esi, d(u)še nečisti, i da ot nego otstupiši ot sih' rabž b(o)žihž eže d(ž)n(ž)sž g(ospod)ž n(a)šž Is(u)h(ržst)ž k' svoei s(ve)têi m(i)(o)stê i bl(agoslove)niemž vodi krštenie dara zvati račilž estž da budet' cr(ž)ki vodoju poroždenie vž otpuštenie vsêhž grêšnikomž. Vž ime o(tž)ca g(ospod)ja n(a)š(e)go Is(u)h(ržst)a, iže gredetž su (diti...) (b 22 – C18)

PRG⁶⁰

Nec te late(a)t, Satana(s), immi-
nere tibi poenas, imminere tibi
tormenta, imminere diem iudicii,
diem supplicii sempiterni, diem
qui venturus est velut clibanus
ardens, in quo tibi atque univer-
sis angelis tuis aeternus veniet
interitus. Proinde, damnate atque
damnande, da honorem Deo vivo et
vero, da honorem Iesu Christo filio
eius et spiritui sancto, in cuius
nomine atque virtute precipio tibi,
quicumque es, spiritus immunde, ut
ex eas et recedas ab hoc famulo Dei
N., quem hodie dominus noster Ie-
sus Christus ad suam sanctam grati-
am et benedictionem fontemque bap-
tismatis dono vocare dignatus est,
ut fiat eius templum per aquam re-
generationis in remissionem omnium
peccatorum, in nomine domini nostri
Iesu Christi, qui venturus est iudicare...

57 M 1485: ed. II 317.

58 *Ge* I, XLII: ed. 419 (596 602); OBA 33; EE 1233.

59 V. JAGIĆ, *n. žl.* (bilj. 1) 529–530, gdje donosi ćirilički prijepis teksta usporedno s latinskim.

60 PRG CVII, 23: ed. II 159; usp. *Ge* I, XLII: ed. 419; OBA 31 EE 1233. U rukopisnoj predaji dvije su varijante početka: jedna, starija, počinje u indikativu (*Nec te latet: Ge* 419 PRG 23), a druga, kasnija, u konjunktivu (*Nec te lateat: M* 1485), koju slijedi i P. O samoj formuli: Th. MAERTENS, *n. dj.* (bilj. 13) 288–289.

Već početna misao nije prevedena vjerno: *Nec te lateat, Satana* znači: „Nek ti ne bude skrito, Sotono...”, a P to preinačuje u: *Ne krij se, Sotona*, kao da stoji: „*Nec lateas, Satana*”⁶¹. Zatim, tročlani anaforički klimaks: *...imminere tibi poenas, imminere tibi tormenta, imminere tibi diem iudicii...* prerečen je krnje i oslabljeno, jer *imminere* znači prijetiti se, nadvijati se i slično, a ne tek općenito *priti*; osim toga, jedan je član stupnjevanja otpao (možda *imminere ...poenas*); na poslijetku, *mučiti se* ne može pokriti značenja sintagme *aeternus veniet interitus*. Prijevod nije bolji ni u sredini: osim onoga na što je upozorio V. Jagić, pogreška je u logici: *ot nego* (c 9) pretpostavlja jedninu, ali malo dalje stoji množina: *ot sihž rabž b(o)žihž* (c 9–10), a niže se glagol *budetž* opet vraća jednini. Inkongruencija je očita. Namjerna rečenica (*ut fiat... in remissionem omnium peccatorum*) prerečena je nespretno: ako *cr(ž)ki* može biti ekvivalent za *templum* (*eius* je izostalo) (c 15), nešto teže će *poroždenie* (*generatio*) zastupati pojam *regeneratio* (preporođenje ili novo rođenje!), a *in remissionem omnium peccatorum* ne može nikako biti *vš otpuštenie vsēhž grēšnikomž*: trebalo bi jednostavno *vž otpuštenie vsēhž grēhovž*⁶². Pogreškom treba smatrati i suvišnu riječ *o(tž)ca* u dočetu: *Vš ime o(tž)ca g(ospod)ja n(a)š(e)go is(u)h(ržst)a...* (C 17–18) naprama normiranoj latinskoj formuli: *In nomine domini nostri Iesu Christi qui venturus est iudicare vivos et mortuos et saeculum per ignem*. Ili je sastavljača zavela kratica zamjenice *eiusdem* (koja se tu u nekim varijantama javlja) ili je proradio mehanizam kalka *Vb ime*, koji automatski vuče za sobom riječ *o(tž)ca* (prema *In nomine patris et filii et spiritus s.*).

V. E f i f a t a

V 1. Iduća rubrika, koja potječe još iz *Ge* te u dugoj povijesti ostaje više-manje ista, u pravilu je navezana na slijedeći obrazac (V 2). U PRG glasi:

Ipo expleto (tj. dovršivši formulu *Nec te latet, Satanas*) tangat presbyter.⁶³ singulorum nares et aures de sputo oris sui et dicat...

U biti slično i P:

P(O)Pž TžKNETž SLINAMI Vž NOZDRI I Vž UŠI
GL(AGOL)E (c 19–20).

V 2. Slijedi drevni obred Efeta (Efata), koji se navezuje na evandeosko predanje (usp. Mk 7, 34). Prateća klasična formula veli:

61 K (f. 8^v) prevodi: „*Znai sotono*: ekože čekajutb te muki: čekajutž te mučenje: čekaetž te danž muki (!)...”, razrešavajući litotu u pozitivnu afirmaciju (*znai*): i K je morao imati predložak s konjunktivom. KR prevodi doslovno iz PR: „*Nittiye tebbi skrovito, Sotono, dāsu nad' tobom mukkae, dāsu nād tobom mucčenja, dāyc nād tobom dan sudgni...*” (str. 37).

62 Posljednju riječ *peccatorum* shvatio je, očito, kao genitiv množine od *peccator*, što je morfološki moguće, ali nije i smisleno u konkretnom (teološkom) kontekstu; po srijedi je gen. mn. od *peccatum*. Čudno je zašto prevodilac nije posegnuo za temom koja je ispravno izražena sprijeda, pri kraju Vjeronanja (b 1–2): *otpuštenie grēhovž* (*remissio peccatorum*). Neproutmačivo je nadalje kako se (u c 16–17) genitiv *vsēhž* nastavlja dativom *grēšnikomb!*

63 PRG CVII, 24: ed. II, 159; usp. M 1485: ed. II, 317; *Ge T*, XLII: ed. 420.

Ephpheta, quod est, Adaperire. In odorem suavitatis. Tu autem effugare, diabole, appropinquavit enim iudicium Dei.⁶⁴

U P glasi:

Efifata, eže estž vž otvorenje; vž vonu svoego uhaniê: ti že vibêgni, džêvle, približit' bo ti se sudž b(o)ži (c 21–25).

U tipu A prevedena je ovako:

Efifata eže est' otrvzi se va vonju slasti, ti že izbegni, džêvle, približit bo se t(e)bê sudž boži⁶⁵.

Zamjećujemo razliku obaju predanja: ovaj potonji (A) je bliži i vjerniji izvorniku, dok se P stvarajući svoj prijevod udaljuje od postojećih tokova. Zadržao je dođuše glagoljašku varijantu aramejske riječi i na kraju čitavu rečenicu (*Ti že vibegni...*)⁶⁶, ali u drugome udara svojim, ne baš pouzdanim, putem. *Adaperire* je imperativ pasiva, u značenju: „Budi otvoren, otvori se”, pa je u tipu A prerečeno točno: *otvri se*.⁶⁷ P međutim kaže: *vž otvorenje*, kao da u *adaperire* vidi dvije riječi: prijedlog *ad* + infinitiv *aperire* – za 'otvoriti', za 'otvorenje', otud *vž otvorenje*. Slično je prošla iduća sprega: *in odorem suavitatis*; A prevodi ispravno: *va vonju slasti*, a P: *vž vonu svoego uhaniê*. *In odorem* ne pravi poteškoća, ali *suavitatis* pravi: umjesto *slasti* (blagouhane stavlja *svoego uhaniê*, kao da je i ovdje vidio ne jednu već dvije riječi: *sua vitatis*).⁶⁸ Znanje latinskog u prevodioca P doista je skromno. Govor ga njegov izdaje.

Bože, besmrtni pomošt'niče / Deus, immortale praesidium

V 3. Ovdje se P udaljava od M 1485, koji na ovom mjestu počinje prigodni blagoslov krsne vode (*Benedictio fontis*)⁶⁹. O tome u P – koliko je uščuvan – nema traga. Valja pretpostaviti da je blagoslov dolazio kasnije, možda poslije odricanja i pretrksnog mazanja uljem (usp. niže VI–VII). Tako naime ima PRG, kojemu se P sada približava, jer molitvu *B(o)že besmrtni pomošt'niče* PRG stavlja upravo tu: „Sequitur oratio *Deus immortale praesidium*”, samo što je P uvodi još i liturgijskim pozdravom, kojega u PRG nema: *G(ospod')ž s vami. Iz d(u)h(o)m'tvoin'* (c 8).

64 Ge I, XLII: ed. 420; PRG CVII, 24: II, 159; PCR XLIV, 12: II, 473; M 1485: II, 317; OBA 34/OBP 13; EE 1234. Usp. Th. MAERTENS, *n. dj.* (bilj. 13) 135–136; A. STENZEL, *n. dj.* (bilj. 13) 165s.

65 MHR f. 235 (237) b: ed. 469. – K(f. 8^v–9): „Efeta: eže e (stž) otvori se va vonu blagosti: ti že otbegni diêvle: približit bo se kraljevstvo božie.”

66 Može se reći da i *vibêgnuti* po prefiksu *vi-* (*vy -*) upućuje na o. Krk (Vrbnik, Omišalj); međutim *vi-* dolazi i u drugim nekrćkim spomenicima: npr. Ps 44 (45), 5 „...vanmi spêi *vistupi* i c(êsa)r(ž)stvui...” (Vulgata: *intende, prospere procede et regna...*): usp. P f. 7b. 8a; MHR f. 208 (210) d 25–27: ed. 416. O tome V. JAGIĆ, *n. čl.* (bilj. 1) 530–531.

67 Slično i KR: „Effeta, sctoye, *Otvorise...*” (str. 38; usp. 15).

68 Ne vidi se kako inače treba tumačiti posesiv *svoego*. V. JAGIĆ međutim drži da „in unse-rem Text *svoego uhaniê* dürfte nur Schreibfehler sein für *blagouhanie*”: *n. čl.* (bilj. 1) 530. Inače P (f. 2d) pozna tu riječ: usp. *bl(a)gouhanie dobroti* (suavitatem odoris) (Sir 24.23 Vg).

69 M 1485: ed. II 317.

70 PRG CVII, 25: ed. II, 160.

V 4. Molitva *Bože besmrtni pomošt'niče* dolazi u krsnom bogoslužju glagoljaša ovdje i u *K*⁷¹. dok je tip *A* nema; nema je ni M 1484, ali će kasnije ući u RR (OBA 19). Izvor joj je u Gregorijanskom sakramentaru⁷². Evo usporednog teksta:

P

B(ož)e besmrtni pomošt'niče vsêm proseštímž, izbavitelju prilježštihž, mirž m(o)(e)štímž, živote věrujuštímž, vskrěšenie mr(ž) tvimž. Tebe prizivaju, vsemogi b(o)žje, na sego raba tvoego .im̄. iže kršteniê tvoego dara prose věčnuju naslêdovati m(i)(o)stž, i hv(a)lu d(u)h(o)vn(a)go poroždeniê želêjuštu. primi ego, vsemogi b(o)žje, i êko ti račilž esi rešti:
„prosête i primete, ištête i obreštete, tlcête i otvrzut se vamž”, prosestem' mazdu podai i dvari otvrzi tikuštímž, da věčnago umive niê n(e)b(e)skimž bl(agoslove)niemž naslêdoval' bi obeštanie tvoego obrêtž primetž darž. (c 27–d 21)

PRG⁷³

Deus immortale praesidium omnium postulantium, liberatio supplicum, pax rogantium, vita credentium, resurrectio mortuorum.
Te invoco, domine, super hunc famulum tuum N. qui, baptismi tui donum petens, aeternam consequi gratiam spiritali regeneratione desiderat.
Accipe eum, domine, et quia dignatus es dicere: Petite et accipietis, querite et invenietis, pulsate et aperietur vobis, petenti itaque premium porrige et ianuam pande pulsanti, ut, aeternam caelestis lavacri benedictionem consecutus, promissa tui muneris regna percipiat. Per.

Prva rečenica u invokativnom dijelu prevedena je više-manje prihvatljivo, ali precizno nije: latinski se genitivi (*postulantium... mortuorum*) zamjenjuju dativima (*proseštímž.. mrž tvimž*) (C₂₈ – d₄), ali ne posve dosljedno jer druga apozicija ostaje u genitivu (*prilježštihž*); osim toga neke apstraktne imenice (*praesidium, liberatio*) preriče ime vršioca radnje (nomen agentis: *pomošt'niče, izbavitelju*), a vokativ kojim se kreće ne ide sustavno do kraja (d 2: nije *mire*, nego *mirž*).

71 K (t. 4^v): „Bože nesmrtnaê pomočž vsihž trpečihž: izbavlênie pripadajućihž: mirž m(o)lećihž se...”; KR: Boxe neumarli obragnenstvo oda stihj prossecchih, oslobodyenye podnixenih, mir molechih, xivot virrujucchih, uskarsnutye od martvih...” (str. 33).

72 Usp. J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*, t. 1, *Le Sacramentaire. Le Supplément d'Aniane* (= *Spicilegium Friburgense*, 16), Fribourg/Suisse 1971, 1074; OBA 19; EE 1604. Usp. H. A. P. SCHMIDT, *n. dj.* (bilj. 13) 289. 266–267; A. STENZEL, *n. dj.* 289; Th. MAERTENS, *n. dj.* 235–241.

73 PRG CVII, 25: ed. II, 160.

Nevolje međutim tek nastaju: izmijenivši naslov *domine* u *vsemogi bože* (d 5 – što će učiniti i niže u d 11), namjerio se na relativnu rečenicu (*qui... petens... desiderat*) koju je dobro počeo (*iže krštenie tvoego...*), ali nije tako nastavio a ni završio; umjesto da glagol rečenice prevede određenim načinom (*želêet*), on ga pretvara u dativ participia (*želêjuštu*) koji se nema na što sprijeda osloniti; nadalje, ako se može prijeći preko genitiva *dara*, umjesto akuzativa za objekt *donum petens* (d 7), ne može se mimo *duhovnago poroženie* (d 9–10), gdje je ablativ *spiritali regeneratione* (dakle: *duhovnimž preporoženiemž*) proizvoljno prevrnut u genitiv (iako bi i ta sprega, kao varijanta, mogla zadržati neko teološko moguće značenje); napokon, nije jasno zašto je *gratiam* prerekao dvostruko: *vêchnuju milostž i hvalu* (d 8–9), kad bi prva riječ posve dostajala.

Druga glavna rečenica (*Accipe... percipiat*) u prvom je dijelu prevedena bolje nego u donjem: u navodu evanđeoskih riječi (usp. Mt 7,7; Lk 11,9) sve je u redu osim posljednjeg glagola koji (kao i slijedeći participi) iznenada mijenja broj⁷⁴; prave su pak muke prevodioca vrebale u zaključnoj namjernoj rečenici (*ut... percipiat*): umjesto da normalno poveže pridjeve s odnosnim imenicama poštujući njihove padeže, P je elemente ispremišao pa je *aeternam* prekrojio u genitiv i povezo s *lavacri* (otud: *vêchnago umivenie*) (d 17–18), a preostalo shvatio kao ablativ + finalni glagol (*consecutus*) + genitiv, kao da je pisalo: *caelesti benedictione consecutus/consequatur promissi tui*, i preveo: „... da *vêchnago umivenie n(e)b(e)skim ž bla(goslove)niemž naslêdoval' bi obeštanie tvoego...*” (d 17–20), a što je u zbrci još ostalo, nije više bilo moguće razmrsiti. Od sintagme: *muneris regna percipiat* riječi *muneris* shvatio je kao da piše *munus* i povezo s glagolom pa rekao: *primetž darž* ali je onda srednja riječ (*regna*) izvisjela, pa je – ne mogu dokučiti kako – prevedena kao *obret ž* (d 20–21)⁷⁵. Gornji zaključak, da je priređivač P bio nedorastao prevodilačkom zadatku latinskih izvora, ovim se uvidom konačno utvrđuje.

VI. O d r e k n u ć e

VI 1. Slijedi obred odreknuća i mazanja uljem. Pošto je prethodno donio kraći prigodni blagoslov krsnog vrela, M 1485 u nastavku određuje:

Deinde interrogat puerum de nomine eius dicens. *N. abrenuncias? ...*⁷⁶

PRG nema još ništa o blagoslovu vode, nego poslije rečene molitve *Deus immortale praesidium* (V 4) dodaje zaklinjanje *Audi, maledicte Satanas* i odmah ka-

74 Usp. J. VRANA, *n. dj.* (bilj. 26) 154: stara hrvatskoglagoljska predaja ima jedninu „...ti žkuštumu že otvr'zet se...”.

75 Oblik *obret ž* cijelo je izveden od glagola *obresti*: usp. gore *obrêstete* (d 14), slično također P f. 4 d –5 a (Mt 24,46); *obrêtž* dolazi npr u funkciji aorista: *Obrêt D(avi)da raba mogo...* (*Inveni David servum meum*) (P f. 3 c), a drugdje participia pret. pasivnog: *Pravdnikž ašte semrtiju obrêtž budetž ...* (*Iustus si praeoccupatus fuerit*) (P f. 2 a); ovdje bi valjda stajao kao particip preterita akt. I (?), ali bez korelativnog uporišta u latinskom (čudno da je tema 'regna' zaobidena).

76 M 1485: ed. II 318.

že: „Postea tangat ei pectus et inter scapulas de oleo exorcizato, cruce[m] faciens cum pollice et invocato nomine singulis dicat: *Abrenuntias Satane?*...”⁷⁷

PCR ima međutim, naovisno o mazanju, najprije pitanja:

Tunc invocato nomine uniuscuiusque dicit: *Abrenuntias Satane*...⁷⁸

Srodno tome i P:

POTOM' P(O)PŽ VZOVETŽ IME EGO GL(AGOL)E: Im. Otmeteši li se sotoni? (d 21–23)

Kako vidimo, ova rubrika potječe iz zajedničke matice, a najbliža je još jednom naputku PCR.

VI 2. Obred odreknuća vrlo je star, a s trojakim upitom sačuvao se do danas.⁷⁹

U P ritualna pitanja glase:

Im. Otmeteši li se sotoni? *OTVETŽ.* Otmeštu.

P(O)PŽ. I vseh' b del' ego? *OTVETŽ.* Otmeštu.

P(O)PŽ. I vse krasoti ego? *OTVETŽ.* Otmeštu. (d 23–27)

To doslovce odgovara PCR i prije njega PRG (OR L, OR XI, *Ge*).⁸⁰ Glagoljski tip A pozna i četveročlani upit⁸¹.

VII. Pretkrsno mazanje uljem

Naredni čin bijaše mazanje krštenikovih prsa pleća svetim uljem (*oleum exorcizatum, o. parvulorum, o. catecumenorum*). To je vidljivo iz dijela rubrike, nepotpune, jer se zapis ovdje prekida:

Sedê mažetž ego olêemž // prsi... (d 28–29)

Iz kustode *prsi*, dopisane nekoliko redaka niže, vidi se kojom je riječju počinjao naredni stupac (nesačuvanog lista 11). Rubrika se prema tome poklapala s analognima iz kasnog srednjeg vijeka. M 1485 kaže:

Deinde faciat ei cruce[m] in pectore et inter scapulas de oleo parvulorum dicens: *Et ego te linio oleo salutis in Christo Iesu domino ut habeas vitam aeternam*.⁸²

Tako je otprilike morala glasiti prateća formula mazanja i u P jer je to jedna od konstanti pretkrasnog rituala⁸³.

77 PRG CVII, 26–27: ed. II 160; P kao ni A nemaju egzorcizma *Audi, maledicte*: sadrži ga K (f. 5), ali u drugoj obrednoj sekvenciji nego P – incipit je ovaj: „Sliši, prokleti sotono...”

78 PCR XLIV, 12: II 473–474; *Ge* I, XLII: ed. 421; EE 1235.

79 A. STENZEL, *n. dj.* (bilj. 13) 167–168; H.A.P. SCHMIDT, *n. dj.* 290.

80 Usp. bilj. 78; M 1485: II 318 mijenja redosljed tema: što je u P drugo pitanje, u njega je treće, i obrnuto.

81 Novakov misal, na primjer, a za njim i Misal prvotisak (1483): „Rabe boži I. otmećeši li se sotonê? ... I vsêh' dël ego? ... I vse tvari ego? ... I vsêh' krasoti i gnusa ego? ...”: usp. MHR f. 238 (240) c: ed. 476 (kritički aparat).

82 Ed. II 318; PCR XLIV, 12: ed. II 473–474, pošto je naveo pitanja odreknuća (ista kao P), dodaje: „Postea tangit de oleo sancto pectus et inter scapulas cruce[m] faciendo cum pollice et dicit: Et ego te linio oleo salutis in Christo Iesu domino nostro in vitam aeternam. Amen.”

83 Usp. EE 1235 1732 2198.

Prekid teksta ostavlja nas s pitanjem: kako se radnja nastavljala? Ne možemo kazati ništa odlučno, ali iz analogijâ znamo da je krsni čin bio blizu. Ako se oslonimo na sličnost s PRG u posljednjem dijelu, smijemo postaviti hipotezu da je najvjerojatnije poslije odreknuća i mazanja uljem slijedio blagoslov krsnog vrela jer upravo ovdje PRG stavlja rubriku:

*Hoc expleto, procedit presbyter cum letania ad fontes*⁸⁴. Nije isključeno da je slično bio građen redosljed P. No ovdje naša prouka mora stati odlažući otvorena pitanja za drugu povoljniju priliku.

ZAKLJUČAK

Rasprava je privedena kraju, pa se mogu kratko sažeti zaključci.

1. List 10. Počininih fragmenata sadrži zapadno-latinsku varijantu Reda krštenja. Budući da je dobrim dijelom ovisna o *Pontificale curiae romanae* XIII. stoljeća (c. LIII: *Ordo ad cathecuminum faciendum*), mogla je nastati najranije u to doba.

2. Premda sačuvano bogoslužje nije cjelovito (bez početnih je dijelova, bez samog čina krštenja i završetka), čini se da P donosi neprekinut slijed radnje, dakle obred na jednom sastanku, bez „nastavaka” u drugo vrijeme. Priređivač je možda poznao postojeću glagoljašku praksu, ali je pišući novu knjigu htio imati pri ruci drukčiji Čin krštenja. Zašto? Vjerojatno zato što mu predani dvodjelni tip (zamišljen da se vrši u dva nastavka) nije za tekuće potrebe pastve odgovarao, pa se odlučio za jednostavniji. Budući da ga u glagoljskim rukopisima nije našao, preostalo mu je da ga po latinskom uzorku izradi, tj. prevede sâm (osobno ili u suradnji s drugima). Dok naime ostali dijelovi P (ff. 1–9) – kako je pokazao V. Jagić – ulaze više-manje u zajedničku našu predaju, utemeljenu dakako na misalu „po zakonu rimskoga dvora” (*secundum consuetudinem romanae curiae*), ovdje (u P f. 10) započinje *nova* krsna tradicija, izvedena i ona iz iste matice rimske, ali na glagoljaškom tlu još neprisutna. (P je naime – koliko se zna – jedini predstavnik krsnoga tipa B).

3. U ovom sam radu utvrdio koordinate sačuvanog teksta smjestivši ga u okvire kulturno-liturgijskog nasljeđa zapadne Crkve u toku poznog srednjeg vijeka. Nisam se upuštao u sve dodatne konjektуре: ostaju, prema tome, otvorena pitanja kako je ovaj Red u glagoljskoj obradi počinjao, kako se iza sačuvanih stupaca nastavljao i svršavao. Neke od izdvojenih crta mogu pri tome korisno poslužiti. Za uvjerljivu rekonstrukciju trebalo bi potanje proučiti onovremenu latinsku krsnu liturgiju, u prvom redu onu iz jadranskog područja, s talijanske i osobito s naše strane (Dal-

⁸⁴ PRG CVII, 28: ed. II 161; H. A. P. SCHMIDT, *n. dj.* (bj. 13) 290–291.

macija, Zadar, Kvarner, Istra). Ako je neosporno da je P nastao na kvamerskom području (po svoj prilici na otoku Krku), a nije ovisan o tadašnjoj predaji okolnih glagoljaša (koji se većinom služe tipom A), treba zaključiti da je izrađen na temelju nekog *ovdje* dostupnog latinskog predloška. Držim da bi u tom pravcu valjalo tragati dalje.

4. Svojim jezičnim izrazom i vjernošću latinskim vrelima P zaostaje za drugom euhološkom i ritualnom građom glagoljaške baštine; autor Počininih odlomaka u krsnom dijelu (f. 10), kao prevodilac, nije bio na visini preuzetog posla; unatoč tomu, unatoč svim sjenama koje ga prate, njegov je rad spomenik trudu i nemirenju s postojećim, spomenik naporu da se osvaja bolje te predstavlja dragocjen prsten – zasad jedini svoje vrste – koji baca jasnije svjetlo na krsnu službu popova glagoljaša.

Po onom što smo vidjeli, tekst Reda krštenja Počininih fragmenata – budući da je ovisan o *Pontificale curiae romanae* XIII. stoljeća – može se pouzdano smjestiti u prvu polovicu XIV. stoljeća, kamo ga po drugim kriterijima stavljaju naši priznati stručnjaci.

Summariu m

FRAGMENTUM ORDINIS BAPTISMI GLAGOLITARUM

Zagabriae, in Archivo Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium (Arhiv JAZU, Sign. Frag. glag. 106), 10 folia membranacea (29,8 x 22,8 cm) asservantur, characteribus glagoliticis prima medietate saec. XIV conscripta atque secundum nomen inventoris sui, sacerdotis R. Počina, „Fragmenta Počiniana” dicta (croatice: Počinini fragmenti). De iis erudite disseruit V. Jagić in periodico „Archiv für slavische Philologie” (XXII, 1900, 529–542), repertum fragmentorum conferens cum traditione liturgica latina atque glagolitico-croata.

Investigatio nostra, ad ultimum folium (f. 10) seu ad mutilum ritum baptismatis ibi exstantem coartata, contextum eius historico-liturgicum sibi proposuit pressius definiendum. Fragmenta Počiniana (= P) ritum exhibent peculiarem (typum B), qui differt cum ab ordine in hereditate glagolitica vulgatiore (seu typo A), utpote qui in pluribus hucusque notis documentis appareat, tum ab illo (seu typo C), cuius testis unicus esse videtur libellus ritualis episcopi S. Kožičić (+ 1536) Knižice krsta (typis glagoliticis editus Flumine/Rijeka A. D. 1531).

Methodo comparativa adhibita inquisitio ad has ferme conclusiones pervenit: 1. P ad traditionem liturgicam occidentalem integer spectat maximeque accedit Ordini ad catechuminum faciendum „Pontificalis curiae romanae” (saec. XIII) eiusdemque deductionibus, quarum nonnullae typis prodierunt statim post artem impressoriam inventam (ex. gr. in Missali Venetiis edito a. 1485: cf. ed. R. LIPPE, Missale romanum Mediolani 1474, vol. II, London 1907, pp. 315–318). 2. Textus in P (f. 10) asservatus initium sumit sub fine exorcismi (super feminam dicendi):

Exorcizo te, immunde spiritus / Zaklinaju te, nečisti duše *atque protrahitur usque ad unctionem praebaptismalem, quae immediate subsequitur abrenuntiationem Satanae. Hanc igitur sequentiam ritualement amplexitur: I. Exorcismum* Exorcizo te, immunde spiritus... qui caeco, cui additur alter: Ergo, maledicte diabole / Zato, prokleti d'čevle (Sacr. Gelasianum: ed. C. Mohlberg m. 297/292) – II. *Introductionem baptizandi in ecclesiam eiusdemque depositionem super pavimento cum recitatione Pater noster et Credo (Symbolum apostolicum atypicum)* – III. *Elevationem baptizandi de pavimento et lectionem evangelii sec. Matthaeum (19, 13–15)* – IV. *Impositionem manus et exorcismum: Nec te late(a)t, Satana : Ne krij se, Sotona (Ge n. 419)* – V. *Ritum Ephphata (Efifata!)* (Ge n. 420) *cum oratione Deus, immortale praesidium / Bože, besmrtni pomošt'niče* – VI. *Abrenuntiationem* (Ge n. 421) – VII. *Rubricam de unctione pectoris (et scapularum), ubi textus P iterum desinit. 3. Ordo P ab ipso initio suo usque ad finem singulam celebrationem liturgicam comprehendisse videtur, usum scilicet qui tempore Medii aevi tardioris pedetentim invaluit. 4. Versio P fontium latinorum in sermonem palaeoslavum croaticae redactionis confecta aestimatur in regione maris Adriatici septentrionalis, valde probabiliter in insula Veglensi (Krk, Curicta, Veglia), auctore quodam clerico glagolita, cui versio textuum ritualium laborem sat arduum videtur imposuisse negotiumque vix feliciter implendum. Proinde fit ut fidelitas menti latinae hic inde saepe desideretur.*

Fragmentum P Ordinis baptismi documentum rarum ac singulare repraesentat, quippe quod testimonium perhibet de nisu glagolitarum in finibus Croatiae ad traditionem Ecclesiae occidentalis sectandam atque assimilandam; demonstrat in super glagolitas non unum sed plures – in casu utique tres – ramos adhibuisse eiusdem traditionis latinae (typos, uti dictum est, A, B et K). Rami B testis unus est fragmentum P.

Cum textus P „Pontificali curiae romanae” (saec. XIII) innitatur, iudicium peritorum suffragatur, iuxta quos redactio codicis P in prima medietate saeculi XIV ponenda censetur.